

Tóth Sándor

Kövek és repkény (Útijegyzet Rómából)

Cimitero degli Inglesi

"A holtak versenyt élnek az élőkkel, az élők élnek maguknak, csodálatos egyensúlyban." Cs.Szabó sorait idézem, amíg döcögő, kivénhedt villamosom a Piazza San Giovanni di Dio tágas végállomásától Caio Cestio piramisához érkezik. A rómaiak csak így nevezik: Piramide – a Piramis. Fehér falak, Epulio néptribun nyugvóhelye, aki Krisztus előtt 12-ben halt meg. A hála emlékművének nevezte valaki, mivel a politikus iránti tiszteletből az egyik felszabadított rabszolga emeltette gazdájának. Azóta a régi Róma jellegzetes építménye. Úgy vannak előttem ezek mint a szabadság művei. Világítanak, szólítanak. Bár sokkal kevesebben, mint a gyalázat emlékei. A világ jobbára sírokkal van tele.

A temető a Piramis tövében mást jelképez: a szellem örökérvényűségét, amelyről egyik lakója életében így énekelt: *"A Szépség is csak Bú, mert halni vész"*. J.Keats angol költő volt az, aki féltette a szellem legnemesebb gyümölcsét. Mintha már a múlt század elején érezte volna, mit hoz az új idő.

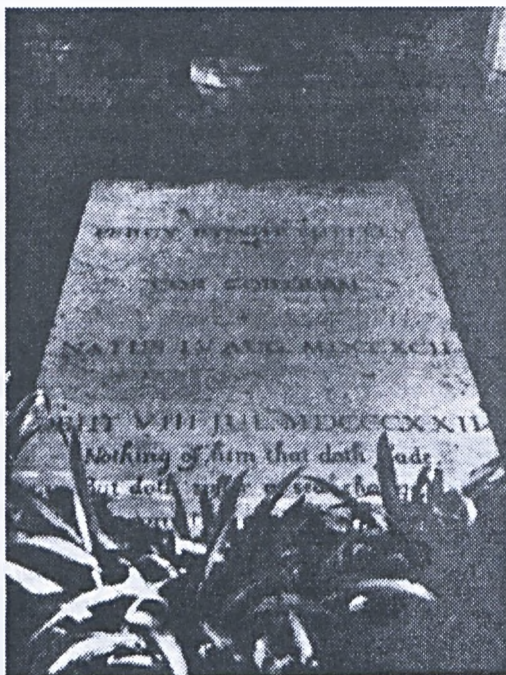
Utam először az ő sírjához vezet. A felül lekanyarított kövön a neve nincs feltüntetve, csak saját epitáfiuma, ez a "megható hazugság": *"Itt nyugszik az, akinek nevét a vízre írták."* Miért? - tündööm, miközben az elmaradhatatlan pettirosso, a vörösbegy a szomszéd bokorra száll. (Így látta már itt ifjúkorában Jékely Zoltán.) Ennyire nem értékelte önmagát a romantika csillaga? Túl fiatal volt,

amikor meghalt. Gondolhatott-e a halhatatlanságra? Előző nap a Piazza di Spagnán jártam, a Spanyol téren, ahol a barokk palazzo áll. Az emeleti sala-soron a költőt tábla jelzi: itt halt meg 1821 kora tavaszán, egy könnytől-izzadságtól fullasztó éjszakán. Kazettás mennyezet, régi bútorok. Amolyan remeteköltő búvóhelye volt ez a halál elől, a Szépség világvárosában. *"Érzem, hogy nő fölöttem a százszorszép"* – sóhajtotta, amikor egy évvel korábban itt szállást vett. A szelíd-szerény virág, amely azóta jelen van minden idők költészetében: él, gyönyörködött és az örök kérdéssel hervad el. Ez a reszketőn aggódó poéta írhatta le egyedül, alig huszonötévesen. *"Ha most meghalok, nem marad utánam halhatatlan mű, semmi, amiért a barátaim büszkén emlegetnének, de minden dologban szerettem a szépség gondolatát, s ha lett volna időm, megörökítettem volna a nevemet."* Még egy évig élt. Maradt utána halhatatlan mű. Életmű. Fölé, hogy nem írta a nevét, a túl sok szenvedés volt az oka. Elbizonytalanította őt, és megrabolta kincseit. Így lett nagy költő. És megható: a barátait emlegeti. Akik egyedüli olvasói voltak. Schubert, a testvér-társ jut eszembe. Neki még hét esztendeje volt, miután Keatsre hulltak a rögök az Angolok Temetőjében. Egyikük sem érthette meg önnön dicsőségét. Az angol költő nagyságát halála után fél századdal fedezték fel. Az "érzelmes bécsi dalköltő" legnagyobb műveit csak évtizedek múltán hallgatta meg az utókor. És: ma sem tudni pontosan, ki volt Franz Schubert...

Sodor a Szellem. Az Idegenek Temetőjében is, ahogy gyakrabban emlegetik az Angolok Temetőjét: Cimitero dei Protestanti.

Alkonyodik. A vaspántos, tömör kapu ritkábban nyílik, a látogatási idő végéhez közeledik. Ne zavard a holtak nyugalma - elevenedik meg a régiak mondása. Még lopakodva tovább indulok. Gyötör a kérdés: miért itt akart megpihenni a másik angol is: Shelley.

Sírkövére ezt íratta tengerész barátja: Cor cordium – Szívek szíve. Csontjai nyugsznak itt, szívét a máglyatűzből felesége ragadta ki, s vitte magával a ködös Angliába. Nemes ládikában asztalán őrizte. Hogy vele legyen: a kisfiú, aki 30 évesen lett a tenger áldozata. Ő is jövendölt sorsa felől: "... míg majd a halál közelegl s úgy hallom, mint egy halk zenét, / a langy szélben megdermedek, / s halódó agyam érzi még a zúgni az óceán örökös ütemét." Holttestét Viareggió-nál vetette partra a tenger. Amikor hajóján, a Don Juan fedélzetén Livernóból elindult Pisa felé, füledt nap volt. Alkonyatkor támadt a heves vihar. A tombolásban is saját lelkével küszködhetett, tán jobban, mint a kötelekkel. Szenvedélyes vitorlás volt. (És: nem tudott úszni.) Szenvedélye mögött talán ősbibb érzés lapult: visszavágyódás az elemek Teremtőjének nyugalmas végtelenjébe, ahol elcsitulnak a kételyek. Szabadságvágya lehetett hasonló. – Örök Szépség, halhatatlan Szabadság – ezt

Shelley sírja

kellene írni e temetőkapura. Földi téreken egyik sem érhető el. "A temető szabad terület a romok közt, télen ibolya és százszorszép borítja." Shelley sorai egy évvel a halála előtt. Rokon-szívvvel barátja iránt. Mellé vágyódott: "Az ember szinte beleszeret a halálba, ha arra gondol, hogy ilyen édes helyre temetik." Felesége őrizte meg szavait az Idegenek Temetőjéről.

Hatalmas árnyékok vet a Campo santo övező aurelianusi fal-tömeg. (Campo santo - Szent mező. Így nevezi a dallamos olasz nyelv a temetőt.)

Valahol Goethe beszél arról, hogy ha "úgy fordul, hogy meg kell halnunk, de esetleg meg is menekülhetünk, hősiesebb, ha nem halunk meg." Neki hosszú élet jutott. A két fiatal angol nem menekülhetett meg, s talán ez lett az első "diadaluk". Félbe maradt életművek? Ki tudja? Egész valónkkal hivatásunk áldozatai vagyunk. Ha ismerjük hivatásunkat...

S akkor ki menthet meg?

Látja a temetőgondnok: nem mozdulok August Goethe sírjától, odajön hozzám. Órájára mutat. A fejem rázom, és palócos olasz-sággal mondom. La morte non ha tempo – a halálnak nincs ideje. Azaz, csak ideje van: minden pillanat az övé. Bólint, s megkérdezi, honnan jöttem. – Á, igen önök magyarok is tudják, mi az, ha a költők korán meghalnak.

Olvasott, literátus ember. Már járt Magyarországon. Kiderül: maga is régi följegyzések szorgalmas böngészője és tudója annak, ami a világirodalom. Talán éppen Goethe nyomán? Erre is bólint. Egyébként a protestáns római gyülekezethez tartozik, s a temető felügyelője. Megigérem, ha írok erről a gyönyörű Camponról, elküldöm neki. Mielőtt a temetőről beszélgetnénk, a sírkő-domborműre mutat. A feliratra. Augustnak csak ennyi jutott: Az apja fia volt.

Valóban ezt vették Thorwaldsen, a hideg szívű dán bronz a alá: Goethe filius patri. A második szóvégi s már lemaradt. Rosszul tudott latinul a betűvédő? Az olaszok különben is rossz latinisták. (Bár lehet, hogy német volt.) Mindegy. Úgyis hiányos élet az, amely a weimari költőfejedelem egyetlen fiának jutott. Ennyi jutott: az apja fia volt. Ez nyomhatta őt Weimarban. Meg a legendák bilincse. Ezért menekült volna a napi sok pohár pezsgőhöz, ahogyan Thomas Mann megjegyzi, Ő is menekült Rómába, mint korábban apja? Hogy aztán hirtelen távozzék az életből. Ez is legenda lehetne. 1830-at írtak. August 41 évig élt. A költő 81 esztendőös volt ekkor, túl az utolsó szerelmen, amely egy 18 éves lányhoz fűzte. Egy év múlva követte fiát. Sírjához már nem juthatott el. A "teljesség emberének" szokták nevezni őt, a fausti embert. Friedenthal írja, hogy amikor annak idején Goethe Frankfurtot elhagyta, anyjával többé nem törődött. Valahol legbelül hordozta. Most: más. Idős már és különben: oly messzi Itália. Ha Tischbein, a festő-barát jelen lehetne, melyik pillanatát ragadná meg öreg barátjának? Ő volt az első, aki fölkereste Rómában, a Tevere partján, a dell' Orso fogadóban, 1787-ben. Szintén legendákat keltő képén Goethét antik szobrok, töredékek közt ábrázolja; azóta sem fakult e színhalmaz.

– A temető nem olyan régi, mondja vezetőm. Múlt századi, Napoleon ha nem háború-

zik, e békesség-hely sem lenne. A halál távlati kiszámíthatatlanok. Nelson admirális egyik tisztje több francia hajót elfogott. Vatikáni műtárgyakat vittek hazájuk partjai felé. A kincsek az angolok jóvoltából visszakerültek Rómába. A pápa hálás volt és megengedte: a nem-katolikusoknak is legyen temetőjük.

Erről nem beszélünk, de tudom: csak északa temetkezettek az "idegenek", nappal a római nép megdobálta őket. Nem kis kockázatot vállalt a pápa. Tudta, mit jelent a római öntudat. Akkor még volt. Ma: kevésbé. Igaz, új "tartásuk" sincs. Pedig valami kellene. Itália: Itália. Róma: Róma. Ahol az idők végeztéig "a holtak versenyt élnek az élőkkel". Belinda is, a színésznő. Félig tört, tógás alak öröködik hamvai felett. A tört szoborból virág hajt. Örökzöld...

Kitekintek a Piramide mellett, a keresztvasas kerítés-szögleten. A porta S. Paolo - Szent Pál kapu középkori bástyáit festi a lemenő Nap. A hajdani ostiai úton. Róma egyik legtartóztatóbb szeglete ez a hely, nehéz szabadulni a varázsától. Az idő megdermedt, s mégis nyugtalan: emlékek özönében a történelem ember-nagyszerűségű, kő és repkény foglalatában a folyton kutató, nyugtalan szellem lobog, amely most súlyos veszélybe került. Mi lesz, ha egyszer leomlik Cestio piramisa, a sírok egymásra fordulnak, s Szent Pál kapujának helyét sem jelöli térkép? De lesz-e új, ha kihal a régi? Ha végleg felborul az egyensúly, amelyben az "élők maguknak élnek"? Ha nem emlékeznek Keatsre, Shelleyre, Goethére, ha elvesznek a magyar temetők is?

Rómából Visegrádra utaztam. Ahol Áprily nyugszik. Kísérteties találkozás volt: a költő ezt kiáltotta felém: "A fény halott! Mi lett Sugárországból? Fellegország."

Róma is látott temérdek felleget. És olykor nem törődik múltjával. Könnyedén él.

Súlyunk nekünk is van...

Grand Caffè - Caffè Greco

Róma undoros – mondta Kosztolányinak Gabriellino d'Annunzio, a költő fia a Via Venetón, az Arany macska kávéház teraszán, ahol zöld, vörös meg fehér színű húsítóket szolgáltak fel darált jéggel 1924 nyarán.

Róma izgalmas – mondom a pincérnek a Grand Caffè Roma-ban, a Capitólium tövében, ahol capuccinót rendelék. Hosszabb gyaloglás után léptem be az ajtón, Pilinszky nyomdokain, mert ez volt kedvenc kávéháza, ha az Örök városban járt. Lírájában nincs nyoma ennek. Nem "alkalmak" költője volt. De európaisága itt is erősödött, amikor otthon vörös fellegek jártak. Szinte menekült Európába!

Zárt, szerves életmű az övé, mint Ibsené, aki szintén nem volt az "istenek kedvence".

Gyaloglásom kiindulópontja éppen az a ház, ahol a norvég író, költő főművét, a Peer Gyntöt befejezte, a Trinita dei Monti közelében, a Via Francesco Crispin. Időszere még? – kérdezem ezen a mindent megrostáló századvégen. A hétköznapi ember, aki nem tud önmaga lenni. Sajnos, újra időszere...

A kereszténység példaképeket ajánl, a modern század az individuálisra központosít. Önzés a vége. Ön-vesztés. Kosztolányi Gabriellinónak is azt ajánlhatja, amit versében hangoztat: önmagadat önmagaddal mérd. Mennyivel több, másabb e megfáradt kor gyermekének: Pilinszkynek egzisztencializmus, szemben az "északi kódlovas" "jeges tumultusával": "Számos előjele van annak, hogy rövidesen a szeretet lesz a művészet és az irodalom legfőbb tárgya és problémája, olyan értelmi és érzelmi gazdagsággal, amelyen centrális hangsúllyal egyedül és utoljára az Evangélium foglalkozott vele." Ibsen megalkuvásnak ítélte volna. Mi tudjuk: az egyedi mentség.

A főntebbi utca, a Sistina, Andersen napjai emlékéét őrzi 1833-34-ből. A mesemondóét. Századunkat kiáltották ki a gyermekek századának. Nosztalgiámat nem titkolhatom tovább. Andersen korában mintha többet tudtak, éreztek volna a gyerekekről. A dán mesemondó minden sora mélység és jelkép. Felnőtt-tanítás. Magas költészet. A fantázia sugárzása. Különös idők gyermeke ő, akit a kor nevelt. A biedermeier nemeslelkűsége. Ennek lett utolérhetetlen dalnok. A jóságot pedig senki sem ismeri annyira, mint a gyereklélek. Elnézem a néma házat, ahová a király jóvoltából Andersen került hazájából és elgondolom: ha mellettem lenne, az utca, a házak mind lelket kapnának szavaitól, hiszen ki tudott úgy azonosulni a tárgyakkal, mint ő. Róma antik költőjének: Vergiliusnak utóda, s az impresszionisták előde? Kozmikus meséket mondott. Újra kellene hallgatni valamennyit. Hová lettek érzékeink?

A Caffè Grecóba, mint szentélybe lépek. A Görög kávéházba. Idejárt Ibsen, Liszt, Grieg, Stendhal, Goethe, Gogol s a fiatal Pecci, a későbbi XIII. Leo pápa. Száz esztendeje adta ki a Rerum novarumot, amely ma is érvényes. Mert ki törődik ma a munkásokkal?

Akkor még élt Ibsen, és fiatalon alkotott Hamsun, a másik norvég, aki fellázadt a kortárs hűvös intellektualizmusa ellen. És a modern város ellen. A civilizációt amerikanizmusnak tartotta, lélekölő méregnek. 1952-ben halt meg. Ismerhettem volna, tizenhárom esztendő voltam.

Ahogy így egymásba kapcsolódnak a láncszemek, erős feketémet kavargatom (a legjobb kávét itt mérik Rómában). Álom és valóság megmagyarázhatatlan egységében úgy szállnak rám az emlékek, hogy testi világában látom a szomszéd asztalnál Grieget, a zeneköltőt, a Peer-szvitteke poétáját; éppen kis grafitceruzáját keresi a zsebében. Majd ír valamit: fehér papírra egy dalsort, németül... Már nehezen olvasható, azóta időmarta és

kávégőz; a keret, amelyben kifüggesztették, csokoládébarna. Hány pillantás érhetne? Hány pillantás vetült Rómára? És – nem történt semmi. Az égvilágon semmi...

A közelben a bárkaszökökút csobog, a Piazza di Spagna ékessége. Fölötte a scalinata -

a spanyol lépcsősor orchideáktól fehérlik.

Itt senki sem idegen. A humanizált civilizációt a történelem garantálja. Meddig?

A Caffè greco míg áll... Nem is: ameddig Róma áll, Európa sem vész el.

Lehetséges új hazánk.

